

Ordenens Historiograf Kaare Stephensen

"Viisdom, Ziirlighed og Styrcke - St. Olai Loges protokoller 1757 – 1818"

Om foredragsholderen:

Kaare Stephensen er Ordenens Historiograf og tidligere Ordførende Mester i Forskningslogen Niels Treschow. Kaare er forfatter og redaktør av boken under St. Olai merke, som tar for seg viktige sider ved Leopardens historie fra 1749 - 1999. Han har også publiserte flere vitenskapelige artikler i Acta Masonica Scandinavica.

”Viisdom, Ziirlighed og Styrcke” St. Olai Loges protokoll 1757 – 1818.

For mange år siden, mens Olaf Torp var leder for Stamhusbiblioteket, dukket en gammel håndskrevet protokoll frem fra bibliotekets gjemmer. Ved nærmere studium viste det seg at dette var en avskrift av den hittil eldste, kjente protokoll for St. Johs. Logen St. Olaus til den hvide Leopard.

Bakgrunnen er følgende: Da Karl Ludvig Tørrisen Bugge skulle samle stoff til sin grunnleggende bok om Leoparden ved logens 150-års jubiléet i 1907, gikk han til bibliotekar Viggo Lehmann. Der fant han den også da eldst kjente protokoll fra 18. februar 1757. Men den fikk han ikke låne med hjem, nei. Men, sa Lehmann: du kan få en avskrift med hjem! Slik ble det. Originalen ble senere røvet av okkupasjonsmakten i 1940, og den havnet i KGB-arkivet! Helge Bjørn Horrisland har bladd i den i Moskva for ikke mange uker siden! Avskriften finnes i dag i Ordensbiblioteket. Torp sørget for tre fotokopier, innbundet. Én fikk Ordenens Stormester (Ola Knutrud), én fikk logens OM, og én fikk Leoparden selv.

Protokollen gir et innblikk i logens drift i tidsrommet fra og med 18. mars 1757 til og med 14. november 1818. De brødre som møtte i 1757, sier selv i protokollen at dette er en *restauration* – gjenåpning, som jo indikerer at arbeidet må ha ligget brakk en tid etter 24. juni 1749. Imidlertid har vi indisier, dels bevis for at logen må ha hatt møte med reepsjon rundt 1750. Her er Kjell Juveth Johansens forskning av grunnleggende betydning.

Den gamle protokoll er i alle henseender et unikt dokument - kulturhistorisk som for frimureriet. Aller først i referatet fra det første møtet er inntatt OM Morten Leuch Eliesons tale til brødrene, der han forklarer grunnlaget for logens navn. Noe slikt finnes neppe i andre protokoller.

Språket er hele tiden datidens ’gammel’ norsk - med til dels dansk ortografi. Tekst, ordvalg, ortografi og tegnsetning skifter merkbart karakter mens tiden går fremover. De første referatene er oftest temmelig kortfattede og summariske, de siste lange, nærmest sjablongmessig identiske med dagens protokoll. De første år er det litt hemmelig: brødre omtales ikke direkte, men med deres frimurernavn etter tidens mote: Philemon, Daphne, Neptunus, Lion, og Bon Humeur. Embetsmennene kalles *Overtilsynsmænd, skafner, orateur, tresor, aumonier* – men *dørvokter*.

Noe av det første vi finner protokollert, er grunnleggende frimurerisk: Brødrene skjenker milde gaver til to nødlidende enker med navns nevnelser i protokollen: i mars 1757 fikk både Cathrine, Berentsens enke, og Johanne, Halvorsens enke, hver 5 riksdaler. Også en trengende broder ble betenkt av St. Olai Brødre. Hans navn er knapt nevnt.

I løpet av disse 61 år ble det avholdt i alt 132 møter, fordelt på alle tre grader. Ikke sjelden ble det avviklet recepsjoner i alle tre grader samme aften – ofte I. og II. grad. Å drive loge i Christiania på 1700-tallet kan ikke ha vært lett. Frimurerarbeidet tiltrakk seg i første rekke menn fra den etablerte stand, men vi finner 'vanlige folk', en blikkenslager (Schöne – firmaet levde til 1900-tallet), en maler, en apoteker, en lege - og mange *tjenere* dukker faktisk opp i matrikkelen. Det har sin særlige grunn. Ville en mann av rang være frimurer, måtte han raskt betenke om ikke også hans tjener burde bli logebroder – mye ble jo enklere da. Slik ble det gjerne: tjenerne til grev Laurvig, Brockenhuus, Leuch Elieson, Jacob Juel og Bernt Anker og mange andre ble opptatt. Derfor er det betimelig å forvente av en frimurer at *han selv* går til de nødlidende med sin skjerv – og *ikke* sender sin tjener.

Karl L. T. Bugge har i sin jubileumsbok fra 1907 en fortegnelse over opptatte brødre - nærmest en "matrikkel" for St. Olai Loge. Imidlertid viser det seg at det er uoverensstemmelser med de vi finner i den gamle protokoll. Noe navn har protokollen og ikke Bugge – og omvendt. Jeg er foreløpig usikker på årsaken til dette. Det kan skyldes at i gammel tid var det helt vanlig å være medlem av flere loger: var du opptatt i Union i London eller Zorobabel i København – slik Niels Treschow var, kunne du godt begjære å bli innlemmet som broder i St. Olai Loge i Christiania uten andre vidervedigheter enn å legitimere murerisk kunnskap i din grad eller fremvise frimurerpatent! De kanskje mest eksotiske eksempler på dette er brr. Bent Stenersen, som var opptatt i logen "Til det hellige Kors" på St. Croix, og Frederic Brüggemann, opptatt i logen "Til enigheten" på St. Thomas i dansk Vest-India!

Protokollen har mange facetter og innfallsvinkler – for mange til detaljert beskrivelse. Men noe er mer artig enn trivielt: Vi leser at logen i juli 1763 fikk et selsomt besøk. En "studiosus og adeptus" fremstilte seg i logen, medbringende et brev stilet til br. Philemon (Peder Holter) fra logen i Eckernförde. Studiosus hadde utviklet et "arcanum chymicum" – en variant av "De vises Sten". Nå ville han "selge" sine hemmeligheter til logebrodre. Han fremviste 3 krystallflasker som inneholdt "Deele af alle Naturens 3 Riiger" – bundfallet, sedimentet, hadde han i den 4de fladsken. Resultatet av denne alkymistiske tryllekunst skulle bli et "medicamentum universalissimum"! Brødrene tok faktisk litt betenkningstid – men de bet ikke på ...

Vi leser stadig om besøkende brødre, opptatt i andre loger utenlands. Denne lille logen så å si oppunder Nordpolen må ha vært litt eksotisk. Det var som nevnt helt vanlig på slutten av 1700-tallet å være medlem av flere loger samtidig. Logen mottok medlemmer opptatt i Norden og ellers i Europa – helst i England/Skottland og Frankrike (statsråd

Carsten Tank). Men det var mer eksotiske innslag, som Montpellier (Jacob Munch), New York (Johannes Thrane), de danske loger i Vest-India og logene i Calcutta og Batavia (Djakarta) og Reval (Tallin). Et forestående forskningsarbeid som spin-off av denne protokollen, er å bunngrave i Ordenens Museums samling av frimurer-patenter for å se om noen av de besøkende brødre skulle ha lagt igjen sitt patent - sitt frimurerpass - i logen i Christiania.

En ganske spesiell gjest ankom logen i 1772: den svenske berginspektør og kong Gustav III's *på den tiden* fortrolige Carl Andreas Plommenfelt. Plomgren (hans opprinnelige føradelige navn før han fikk logret seg til adelskap) ble senere dømt fra livet etter å ha skrevet smede-ord mot kongen på et kro-vindu. Han reddet sin hals ved å flykte til Amerika. Du kan se hans adelige skjold i Riddarhuset – tydelig *överkrossad*. Br. Andreas var elskverdigheten selv: Ved sin avskjed fra logen tilbød han å la trykke ”*alle de eksemplarer av Chansons som bleve ham tilstillede og overgive same til Logen.*” Om det ble noe av, vites ikke. De er imidlertid ikke funnet – ennå.

Mange besøkende brødre var officerer. I 1788 kom det særlig mange. Det skyldtes kanskje den etter hvert tilstundende ”*Tyttebærkrigen*” (et ynkelig dansk-norsk felttog i Båhuslän), selv om prins Carl af Hessens og kronprins Frederiks besøk her i juni ikke direkte hadde noe med krigen å gjøre. Det var allikevel et så celebret besøk at logens brødre gjorde stas på dem med ”*fest på Sahlen*”.

Protokollen bekrefter at logen i 1780 arbeidet etter Stricte Observance, noe vi har vært litt usikre på. Fra 1782 til 1818 arbeidet vi etter det rectificerte system. Referatene viser også hvorledes prydelsene skulle være, f. eks. i 1773: skjødeskinnet skulle være festet i 3de knapphull i vesten, og ha ”*gule bånd*” og mestrene skulle ha 3 røde sløyfer samt cocarde i hatten. Dermed kan vi slå fast at i alle fall tre av portrettene i Leopardsalen ikke har korrekte farger på kant-båndene! Men så er jo disse bilder malt i 1920- årene, og da visste vi vel ikke bedre. Og ingen har *hatt!*

Som kjent besluttet Logedirektoriet i København i 1780 å pryde logen med et ”etternavn” – nemlig tillegget ”*til den hvide Leopard*”. Dette var ingen norsk idé, men europeisk logeskikk. Saken nevnes heller ikke med ett eneste ord i Leopardens egen protokoll. I alle årene fra 1780 og frem til 1818 nevnes logens fulle navn bare et par-tre ganger. Først 6. febr. 1817 skrives logens fulle navn - og da skrives det også fullt ut, uten forkortelser. Ellers heter det alltid ”*St. Olai Loge*” – som før.

Det var ikke recepsjon/opptagelse på alle møter. Det ble holdt loge for å avklare forretningsmessige forhold, som ordning med leie av lokaler i *Thomsens gaard* og kjøp av eget hus. For møtet 18. oktober 1783 kan vi lese at det ble holdt sørgeloge i anledning stifterens, Danneskiold-Laurvigs ”*dødelige afgang*”, etterfulgt av en fest ”*paa Sahlen*” i etasjen over – antakelig der de spiste. Nå var det fruentimmer til stede, og det ble sunget en ”*passende musique*” – forfattet og komponert av Isaach Andreas Flintenberg, kantor i Vår Frelsers Kirke og leder for Cathedralskolens Peblinger. Om tekst og noter er bevart? Nei, de finnes dessverre ikke. I det hele tatt finnes det overhodet ingen noter etter Isaach

Andreas Flintenberg, verken håndskrevne etter trykte, et forhold som har satt grå hår i hodet på musikkforskerne her i landet. Hva om logen *allikevel* har noe? – i sine Moskva-filer? Tilsvarende sørgeloge med etterfølgende samvær ble holdt ved Conrad Clausons (herren på Bærum Værk) død i 1786. (jfr. bildet i Grillen).

Hva sørgeloger ellers angår, besluttet brødrene i 1786 først å holde sørgeloge over den *afgangne* preussiske konge Friederich der Grosse, som tidlig ble en bekjent frimurer (han ble opptatt i hemmelighet en sen nattetime mellom 14. og 15. august 1738). Men før sørgelogen rakk å bli avholdt, hadde brødrene erkundiget seg om nyheter: Den gamle hærfører var visst allikevel ikke rett *så stor* frimurer som han hadde vært konge. Sørgelogen ble følgelig avlyst !

Det er egnet til å forundre når vi flere ganger (1782 og 1784) leser at møtene ble annonsert i avisen, nemlig i Norske Intelligenssedler. Brødrene kunne bare følge med i avisen. De ”*fikk på snuten*” og ble kraftig bøtelagt til fordel for fattigkassen for uhjemlet fravær. I dag er slik annonsering borte – dessverre - og bøtene, også!

Protokollens siste møte i november 1818 ble administrert etter det rectifiserte system, før man gikk over til dagens arbeidsform. Neste møte, søndag den 22. november 1818 (III grad), ble holdt etter det svenske/nordiske ritual.

Protokollen spenner over en tid da ”*det moderne Norge*” blir skapt. Blant logens medlemmer fantes mange som ’bygget Norge’: representanter for slektene Anker, Collett, Leuch, Elieson og Tank, som i generasjoner passet de forretninger som også faktisk var *Norges* forretninger. Det var lysende akademikere som Niels Treschow, Georg Sverdrup og Christopher Hansteen og flere - alle blant de første professorer og lærere ved Det kgl. Frederiks Universitet i Christiania i 1811. Her er skolemannen Christopher Mauritz Hansen og litteratene Claus Tullin, Conrad Nicolay Schwach, den svært musikalske familien Thrane, h. r. advokat og forfatter Henrik Anker Bjerregaard og en rekke andre.

Det er med spenning jeg ser frem til at kunne publisere dette grunnleggende dokument i norsk frimurerhistorie – forhåpentligvis med rikholdige personopplysninger – og portretter av den god del av dem!